

Előszó a forrásközléshez

A könyvek és főleg az olvasás mindennapi szerepéről és tevékenységéről a paraszti közösségekben legfeljebb elszórt információk állnak a rendelkezésünkre. A 19. század végére, a 20. század első felére jellemző paraszti olvasási szokások elemzése-leírása nem történt meg. De az olvasás mindennapi alkalmairól, szokásairól a visszaemlékezésekben is csak ritkán esik szó. Ezért számít különlegesen értékesnek Gelencsér Sándor (1896–1991) írása, hiszen az olvasás alkalmain és szerepén kívül részletesen beszámol a könyvekhez való viszonyról, a könyv értékéről egy falusi közösségben.

A szerző iskolai elvégzése után vasúti munkásként dolgozott a Somogy megyei Batéban, később Nagyberkiben mint szolgálattevő. Ő lett a község első „népkönyvtárosa” a népkönyvtár megnyitásától (1948) 1954-ig.

Nyugdíjasként kezdte a néprajzi gyűjtőmunkát, 1957 és 1986 között több tucat, általában néhányoldalas dolgozatot küldött a Néprajzi Múzeum által szervezett Országos néprajzi gyűjtőpályázatra. Vegyes tematikájú néprajzi gyűjtéseiben szűkebb lakóhelyének (Kapos mente) néprajzi jelenségeit vizsgálta. Tudományos hagyatéka, mintegy száznegyven dolgozata a dombóvári Városi Könyvtárban található.

Granasztói Péter

Gelencsér Sándor

Falusi könyvkultúra és olvasómozgalom régtől napjainkig*

A régi falusi könyvkultúra általánosan csak a petróleumlámpa elterjedésével kezdődött, mert a felolvasások túlnyomó részben csak általánosan az estekre szorítkoz[tak], a nappali felolvasás csak vásár- és ünnepnapokon volt, de ritkább esetenként, mint az esti felolvasások.

A növényolaj- és a fagygyűpipics,¹ mécs korábban az írni-olvasni tudó embernek is kevés volt, sőt még a szabadságharc után is volt egyes falvakban analfabéta községi bíró.

* A szöveg lelőhelye: Néprajzi Múzeum, Etnológiai Archívum, EA 16757. A szövegközlésről: a szöveget eredeti formájában közöljük, szögletes zárójelben jelöltük az értelmezést segítő szövegpótlásokat. A szöveget továbbá a mai helyesírási szabályoknak megfelelően aktualizáltuk (közponozás, egybeírás-különírás stb.). A rövidítéseket mindenütt feloldottuk.

Ma egy 500 lakosú községben több írógép van, mint 1870-ben írni-olvasni tudó ember volt ott. Kevés volt az írástudó ember átlagosan minden falun, pusztán. Amikor már mind gyakoribbá vált az olvasó egyén, ekkor már az olvasnivalók voltak hiányban. A szabadságharc utáni húsz évben olyan kevés volt az írástudó ember, hogy ha egy falusi vagy pusztai ember kapott egy levelet, hivatásos[t] vagy családi[t] vagy a katona-hozzátartozótól [valót], akkor alig akadt ott egy olyan ember, [aki] elolvasta volna. A diákok a folyóírást vagy a kusza, rosszul fogalmazott levelet nem tudták elolvasni. Ezen feladat az értelmiségiekre hárult, például a kántor[ra], pap[ra] és a jegyzőkre. Ők olvasták fel a leveleket, a pusztai cselédeknel pedig az intézőt kérték fel erre a dologra. A levélírás is nagy nehézségbe ütközött, nehéz volt levélírót találni.

A petróleumlámpa bejöttével az esti társas összejöveteleken még kevés volt az írástudó, felolvasó, és azok is még szótagolva olvastak, és az egyik mondatot beleolvasták a másikba, és kihagytak szótagokat, azt is mondták, amely nem volt benne. Az idegen hangzású szavakat félreolvasták, vagy egy kitalált magyar szóra átplántálták. Például Batén 1915. május elején a Király István házában levő fonóesten Balázs József öreg pályamunkás olvasott fel az általa hozott *Az Est* című újságból [egy] éppen akkori hadieseményt, amely arról szólt, hogy a csapataink elfoglalták [a] Kirli-Baba nevű bukovinai várost, amely a határszélen van a máramarosi megyében.

Az öregnek szokatlan furcsa volt ezen név, és azt mondta, hogy ő nem olvassa, hogy Kirli-Baba, hanem ez helyett Krokodilt olvas, mert azt valahogy könnyebben olvasta, hogy csapataink északnyugatról támadtak, és felkapaszkodtak a meredek hegyoldalra, és onnét kiverték az ellenséget, és 600 foglyot ejtettek, és bevontak Krokodilba. A városnak egyébként törökös neve volt, és ez kissé nehéz, szokatlan volt az öreg Balázs bácsinak. Én, e sorok írója, kértem tőle, hogy adja át, majd én jobban tudom olvasni. Nem adta, mert a felolvasónak az ablakba téve ott állott egy üveg bor. Én mondtam, hogy a bort azért ő megihatja, csak nekem engedje olvasni. Az üveg bor a legtöbb helyen kijárt a felolvasónak toroknedvesítés céljára, amelyet egyesek neveztek „olvasó nyakolaj”-nak, és egyesek ennek érdekében siettek felolvasást tartani. Sok esetben ők hozták az olvasmányt.

Mit olvastak [az] 1914-es háború előtt?

A század elején heti kispapok, *Néplap*[ot], *Szabadszó*[t], a *Szabadföld*höz hasonló hetilapok[at], egyéb olvasmányok[at], vallásos példák[at], elbeszélések[et]. Az évi kalendáriumok[at is olvasták], ezt összehordták a faluból a változatokban. Legendák[at], verseskötetek[et] az egri kispapok szerkesztéséből. Vándor énekesek által terjesztett röplapok[at]. A szent énekesek vallásos énekeket terjesztettek. Az istóriás énekesek megtörtént eseteket [terjesztettek] röplapokon, versben és

¹ Pipics: kis éjjeli lámpa (népies). (A Szerk.)

prózai elbeszélésekben. Ezt a nyomdavállalatok adták, és szerkesztették és átadták. A vándorénekes[ek] leginkább közszerű családok voltak, és ezek megzenésítették a versszövegeket, és vitték a falvakba és agrárpusztákra, és a kiskapuban elkezdtek behunyt szemmel énekelni. Mindenütt lehetőleg megvették, és még ezenfelül élelmet is adtak. Másnap a fiatalok elvitték a munkahelyre, és már az úton odamenet megtanulták és énekeltek. Még 1911–12-ben láttam ilyent utoljára. Ezeket elvitték a fonóestre is. A napszámba vitték a mezőre uradalmakba.

Ezek az énekes röplapok a dánosi rablógyilkos kolompárokról, a szatmárökörítói báli tűzhalálról [szóltak]. Ezt rózsaszínű röplapra nyomtatták, a prózai elbeszélő tartalma így kezdődött: „Zsarátnok orrfacsarító égett emberhús bűze maradt még 20 perccel előtti táncmulatság helyén.” A sajtó is részletesen beszámolt [erről] áprilisba, és [a] röplapokat október végén hordták szét a vándor énekesek. Két vers is volt hozzáírva a végén, és ezt énekeltek saját szerkesztett dallamra.

Edelényben ebben az időben a korcsmárost és családját meggyilkolta egy asztalossegéd, és [ezért] Miskolcon kivégezték. Erről volt énekes röplap, így szólt:

Az egész országban nem beszélnek másról
Mint az edelényi rablógyilkosságról
Ityóka-pityóka sárgalábú gólya
Regula Edének kötél a nyakára.

Regula Ede volt a tettes. A fonóháznál is szerepelt ezen röplap. A vásárokon is árusítottak ilyen krónikás röplapokat, csíziót és a szép színes táblával, címlappal mesés füzeteket betyárokról, Garibaldiról, Rinaldó, Genovéva és Hófehérke, Juliska és Jancsi, Farkas és egyéb mesésfüzet kiadványokat. Voltak népámító jóslatkönyvek, csíziók, álmoskönyvek. Ezeket félelemmel hallgatták a jelenlevők és hitték. A fantasztikus varázsmeséket is kedvelték és valóra hitték, mint már említettem 1965. évi dolgozatomban,² hogy az ilyen meséket valóra hitték. Például egy meséskönyvből olvasták, hogy a török szultán konyháján sütöttek öt halat, és a ropogósra sült halaknak mondta a szultán: halak, megtartjátok-e az ígéreteteket? A halak egyhangúlag felelték: megtartjuk, felséges urunk, csak engedj bennünket szabadon. Erre a szultán kivitte a lábast az udvarra és kiöntötte. Erre a ropogósra sült halak felugrándoztak, és a saját képükben hazaszaladtak, mert ezek mind elátkozott királyfiak és -leányok voltak. A hallgatóság ennek igen örült, hogy így megszabadultak az elátkozottak. A mesék tartalma különös érzést váltott ki az emberekben, úgy, hogy tudtak örülni, sírni és szitkozódni. Ha szájalomra méltó bajok[ról] és igazságtalanságokról szólt a mese tartalma, akkor elérzékenyültek, sírtak, és a szerencsés örömtelt fordulatokon örült a hallgatóság. Az igazságtalan zsarnokságon szitkozódtak.

² Ez a dolgozat is megtalálható a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában: Néprajzi adatok a Kapos mentéről (EA 14732).

A sült hal meséjén nagy öröm volt, és egy fiatal ember mondta, hát ez aztán nem volt ám igaz, mert ez csak mese. Nem tudta meggyőzni őket, és szentül állították, hogy igaz, mert benne van a könyvben, és ha nem lett volna igaz, akkor nem nyomták volna bele. Itt jelen voltam én is, 1908 januárjában volt. Az akkori naiv emberek hittek a varázssvessző természetfölött[i] valóságában, mert benne van a könyvben, a nyomtatott valóságában.

A század elején a kalendáriumok közöltek házborzongató, kísérteties meséket, novellákat, elbeszéléseket. Ezeket mind úgyannyira elhitték, mintha látták volna, és este igazában 10-11 órakor alig mertek hazamenni, úgy féltek.

Voltak olyan könyvkiadványok, mint jóskönyvek, krónikák, a világ végéhez vezető népamító tartalommal, és olyan sablonos, mindenki által beszélt adatokat tartalmaztak, és már a világ végzete előtt is nagy természeti csapások, katasztrófák lesznek. Például a nyár is hideg lesz, csak arról tudják, hogy nyár van, hogy a fák zöldellnek, süt a nap és sötétség lesz, lesznek nagy esők, árvizek, égő források, kénköves tüzes esők is lesznek stb. Az egyszerű tudatlan nép ezt rettegve, álmélkodva hallgatta. Ebben az évszázadban elvész a világ úgy, hogy a kétezer nem telik be. Ezen könyv beszélt a földrengésekről is és az üstökös bolygókról is, égi fénytűneményekről is.

Mindebből ma csak az a kár, hogy ilyen nyomdatermék ma nincs. Én itt most írásban határozottan állítom, hogy láttam mágikus könyvet kétszer, és ezen sokat gondolkodom ma. Az egyik könyv német nyelvű, gótbetűs régi imakönyv volt. Göllében élt a tulajdonosa, és ott is temették el. A család utódjaitól érdeklődtem ez iránt. Azt mondták, hogy ezen könyvet elnyelte a sír, mert a mai napig szokásban lévő dolog, hogy a halottaknak az ima- és egyéb kedvelt könyvét a koporsóba téve eltemetik, és elnyeli a sír. Ha valahol található volna, akkor látni lehetne, hogy hol nyomatták, és hogy vajon ki a szerzője.

A század elején hallottam, hogy egy öreg koldusforma szakállas öregember járta a vidéket, és egy kis, 15 cm hosszú, 10 cm széles, 2 cm vastag füzet brosurakönyvet árusított 50 krajcárért, és ennek a könyvnek a címe „Tóbiás áldása” volt. A keresztszélén piros vonalkában a betű bekeretezve minden lapon. Én ilyen könyvet kétszer láttam is. Azt mondták, hogy ha olvasták, akkor a szobában recsegett, rezgett minden, és a szentképek leestek a falról, és az olvasót éji álmok gyöttrik, heteken át rémes látomásai vannak álmában. Azt beszéltek erről a könyvről, hogy a tulajdonosa csak úgy szabadul meg ettől, ha eladja, akármi-lyen olcsón is, csak pénzért adhatja el, különben ha meghal, a koporsójába téve eltemetik vele, mert hazajár érte.

A fonóesteken kikötötték azt, hogy a „Tóbiás áldása” című könyvet ne hozzanak mint olvasmányt, mert nem engedik felolvasni a tartalmát. Ma már sokat gondolok arra, hogy vajon hol készülhettek ezen könyvek, és hogy ki volt a szerzője.

A század elején az évi kalendáriumok mellé adtak a vásárokon ajándékba két-három könyvecskét-füzetet, mert egy késő őszi országos vásáron három-négy árusító is volt, aki naptárt árusított egyéb ponyva mellett, és ajándékozott csá-

bítólag a vevőknek. 1903–1909 közt az ajándékfüzet álmoskönyv [volt], novella, füzet vagy mintakönyv, divat vagy egyéb. Apám is kapott egy reklámkönyvet ördögös mintákkal stb. Álmoskönyvet füzetten is [adtak], és [adtak] Kossuth, Rákóczi harcáról szóló füzetet [is]. A fonóesteket ezek is megjárták többször addig, amíg valahol el nem akadt[ak]. A bibliák is kedvelt olvasmányaik voltak a fonóesteknek, és a legendák füzetei és röplapjai [is].

A 32 oldalas általános ponyvatermékek színes fejlappal [jelentek meg], ennek az ára 32 fillér volt, és minden országos vásáron kapható volt, és ez is kedvelt olvasmánya volt a fonóesteknek.

Az évi kalendáriumokban volt rejtvény, talány, ezek egyszerűek, népszerűek voltak, mint ma a gyermekrejtvények. Ezek a találós kérdések úton-útfélen közszájon forogtak gyermekek és felnőttek közt.

A századfordulón már megjelentek a klasszikus regények, és ezeket a nagy irodalmi regényeket nem kedvelték a fonóházak, különösen a Jókai-regényt, mert nem is értették meg. Érthető, mert tele [volt] tűzdelve ismeretlen és idegen szavakkal. A szótagolva olvasó nem is tudta kiejteni a fura idegen szavakat. Még a Mikszáth kisebb regényeit vagy novellásköteteit kedvelték, de egy olyan nagy írásművet, amely egy este nem ért véget, [azt] nem olvasták fel. A kalendáriumokban voltak csattanós rövid elbeszélések, és itt csak azok domináltak. Az újságkiadók mellékelve adtak folytatásos regényfüzeteket, Buffalló Bill-, cowboyregényeket. Ezeket sem kedvelték. A fantasztikus és a dajkameséket, ha vasosabb kötet is volt, de ez jó volt.

A kisregények is divatba jöttek, és itt a tartalmánál fogva a grófokról szóló mesék lettek a kedveltek. A mesebeli királyokról és a szegény emberekről szóló kisregények után sem volt érdeklődési kedv. Szóval a királyok és a szegény emberek közt levő gróf[okról] és köznemesekről, uraságokról szólók lett[ek] a kapós olvasmány[ok]. A szegény ember sorsa, baja, küzdelme senkit nem érdekelt, az ilyen csak eszköz lehetett a szenzációs nagyok mellett.

Az a regény jöhetett itt számításba, amely nem érintette, [vagy csak] súrolta a vallást, például mint a Mikszáth-regény[ek], ezeket meg azért vette el a nép.

Ezzel szemben volt egy kis kötet könyv, amely igen kifigurázta a vallást, és a kétértelmű tartalmánál fogva csak a falusi fiatal férfiaknak a tetszését nyerte meg: az „Erki pap” című könyv, amely 1894-ben jött ki a nyomdából. Ezt is a vásári ponyva árusította. A vándor énekesek árusítottak olyan balladaszerű népies röplapokat, amelyeket a házhoz jövet énekeltek, „Kukorica betyár” stb., az ilyen röplapok népszerűek és kedveltek lettek.

A könyvek kölcsönzési forgalma falun

A könyvek, folyóiratok és egyéb olvasmányok beszerzése és kölcsönzése falun nem volt kedvező helyzetben. A könyvek vásárlása és ezek megbecsülése igen alacsony szinten mozog még napjainkban is.

A könyvkölcsönzés 90%-ban egyenlő a könyvhorgászással, mert falun, ha valaki egy jó könyvet megvesz és azt meg akarja tartani, akkor azt hétpecsés titokban tartja, mert érte mennek és kölcsönkérlik, és ezt ekkor látja utoljára, vagy ha többszöri felszólításra visszakapja, bepiszkolva, lapcsonkítással, gyűrötten kapja vissza, amely könyv már csak begyűjtásra használható. Tehát a kölcsönzött könyv a kölcsönzéssel meghalt. Ha annak híre fut, hogy például Kovács Jánosnak van egy jó könyve, akkor annak a nyakára addig járnak a könyvhorgászok, amíg ki nem adja. A falu népénél a vallásos ima- és énekeskönyvön kívül ritkán találhatunk népies kiadású könyvet.

A nagyberki kölcsönző népkönyvtárosa a megnyitástól, 1948-tól 1954-ig én voltam, és olyan sok nehézségen, bajokon kellett vergődni mint a falu első népkönyvtárosának, mert a megszokott mederben akarták kezelni a könyvtári kölcsönzött könyveket. Bepiszokták, összegyűrték, megcsonkították úgy, hogy már sok könyvből hiányoztak a lapok, persze a csere közben nem volt idő átnézni a behozott könyveket, hanem később a ráérő időben. Még akkor is tagadták ezt, amikor a beadás közben észleltem a laphiányt. Minden könyvbe tettem kartonlapocskát könyvjelzőt, hogy az olvasás közben az abbahagyott részt elválassza. Ezeket kiszedték, eldobták, és mégis betűrték a könyv sarkait. Az ételes edényekre is rátették fedő gyanánt, és zsíros karima volt a könyv tábláján. Az illető határozottan állította, hogy így vitte el kölcsönzésbe. Olyan is akadt, hogy nem hozta be, és felszólítást kapott a visszahozásra. Ez meg szentül eskü alatt állította azt, hogy behozta. Ez a vászonkötésű könyv Illyés Gyula: *Puszták népe* című kötete volt, és amikor a tanács kötelezte a megtérítésre, eljött a könyvtárba halandzsálni, hogy én ilyen semmiségért a tanácshoz tettem át az ügyet, s mondja:

- Ha köll, hozok ide magának 20 kötet könyvet.
- Honnan? – kérdem.
- Hát a faluból.

Amikor már komolyan tudomásul kellett venni ezt, hogy meg kell téríteni a könyvet, hát két napra behozta a megtépzott könyvet. Nagy hangoskodással tette le az asztalra, mondta:

- No mégiscsak megtaláltuk, a gyerekek elkeverték, és csak most találta meg az anyós.

Ez egy vérbeli falusi könyvhorgász volt. A magánéletben könnyebb dolguk volt az ilyen könyvbarátoknak, mert itt a hatóság nem avatkozott be úgy, mint a magánkönyv-kölcsönzésben.

Én több községben laktam, és közepes magánkönyvtár tulajdonosa vagyok 800-1000 kötet között. Így sok tapasztalatom volt, és az erőszakos könyvgyűjtőkkel sok kellemetlenségem, mert nem lehetett olyan egyszerűen, könnyedén lerázni őket, és a már kölcsönkapott könyveket olyan barbár módon kezelték.

Volt olyan egyén, hogy csak fekve olvasott, és az egykézben tartott könyvet kifordította, és a keménykötésű könyv kitekeredett és összedőlt.

Amikor népkönyvtáros voltam, és egy falusi ember elsőnek kivitte az újonnan érkezett nagy művet, Jókai Mór: *És mégis mozog a föld* c. könyvét, feltűnt az, hogy a táblája és az első három lapja piszkos, gyűrött volt, és a többi lapja érintetlen vadonatúj volt. Az illető tízéves fia hozta vissza négy hétre, kértem a fiút, hogy mi történt ezzel a vadonatúj könyvvel, hogy így tönkrement? A fiú mondta:

– Apám olvasni kezdte, és nem tetszett neki, meg nem is ért rá olvasni.

Kérdem:

– Hát ha nem is olvasta apád, hát akkor miért ilyen gyűrött, piszkos ez a könyv?

– Hát apám odadörzsölte a földhöz, azért, hogy láccék rajta, hogy olvasta, ne mondja maga, hogy kivitte, és nem olvasta el apám.

A fiúnak mondtam, hogy a legközelebb jöjjön be az apja [a] könyvért, és te most így nem kapsz kölcsönkönyvet. Amikor bejött a könyvbarát falusi ember, egy egész oktatást tartottam neki, és anyagi felelősségre intettem, ha még szándékosan így rongálja az állam tulajdonában levő közbizalmat, és mondta, hogy nem kár ilyen értetlen nagy könyvet meggyúrni. Mondtam:

– Ha a maga ízlésének nem felel meg, akkor tegye le és hozza be, választ az ízléséhez másikat, és anyagi felelősséggel tartozik a könyvek épségéért és a tisztaságáért, mert ez közkinccs mindenki számára. Ha magának nem felel meg, akkor ne tapossa a sárba, mert ezt más nem teszi. Például ha egy könyvet a városi könyvtár hétszer-nyolcszor kikölcsönöz, azok a városi emberek kiolvassák, sok esetben még külön a családtagok, és ennek alig látszik a használati nyoma. Maga meg kivette, és nem tetszett vagy nem ért rá olvasni, és összetaposta, bepiszkolta, hogy lássék meg a falu kultúrájának a bélyegzője.

Mondtam, hogy [a] falunak még sokat kell haladni, hogy utolérje a várost. Szabadi község pályáörházában laktam négy évig, és itt a kántortanítóval, az evangélikus tanítóval és egy asztalosmesterrel tartottam könyvcseré-olvasókapcsolatot. Ez így jól is ment, de ezt megtudta egy ottani középparaszt, középkorú ember, hát mint afféle vérbeli könyvhorgász, olyan, mint a piaci légy. Ez nekem a könyvek terén sok kárt okozott. Ő is hadviselt volt, frontharcos, azokat a könyveket kedvelte, amelyek a háború eseményeit tárgyalták. Én mint felmentett vasutas, sok ilyen könyvet vettem. Itt áll előttem egy könyv, Szabó Dezső és Zilahy Lajos riporter, haditudósító: *Szarajevótól Lodzig*. A háború kezdetétől a lengyelországi Lodz város elfoglalásáig, a másik Mackenzen katonáival a balkáni offenzíváról számol be. Ezeket kérte kölcsön B. F., mondjuk Bodor Ferenc szabadi lakos. Amikor átadtam, jött a másik kölcsönkérő. Én odaküldtem hozzá, és mivel az utolsó pár lapot olvasta, hát így megvárta, amíg végez vele. Az olvasást be sem fejezte, és

kiment a WC-re. A lapot betúrta és hátrébb kinyitotta a könyvet, és kirántott egy lapot belőle, és felugorván, várj Lajos, mindjárt jövök. Az illető megvárta, amíg kiolvasta, és ő átvette, egy hétre hozta haza, és közölte a tényállást. Mondta, engemet ne okozzon érte, mert egy lap hiányzik a könyvből, a Feri olvasás közben kitépte és a WC-be vitte. Ez a hiányzó lap éppen a limanovai nagy csatáról szól. Egy hét múlva újabb könyvkölcsönzésért jött B. F., megtagadtam ezzel szemrehányást téve neki, és kérdeztem tőle, hogy ha nem olvasás közben éri a szükségérzet, hát akkor vajon mivel intézte volna el a toalettot? Azt mondta, az ne érdekelje magát, avval, amivel szoktam (széna- vagy szalmacsutakkal).

Egy másik megfigyelésem is volt a falusi könyvkölcsönzésről rajtam kívül állóan 1964-ben. Egy falusi volt kisgazdától vettem két süldő malacot hizlalásra háznál, és ebben az ügyben ott jártamban az istállóablakban láttam kívül egy kötet könyvet Kistót Károlyéknál, mondjuk K. K. Kézbe fogtam, mondom:

- Hát ezt miért teszik ide, ez egy érdekes, jó könyv. Mikszáth Kálmán: *Különös házasság*. Kár, itt tönkremegy, az eső veri, az égőnap süti.
- Hát a könyv olyan fölösleges vaszak, hová tegyük? Idetesszük, odatesszük, itt se jó, ott se jó, majd csak lesz vele valami – feleli.
- Ha már egyszer 30-40 forintot kiadnak érte, akkor már csak takarítsák meg, kár, így tönkremegy, sárba dobott pénz – mondtam neki.
- Nem a mienk ám ez, mink ezért nem adtunk pénzt, a B. Gyöngyös Lacié, már még a télen elkértük olvasni.
- Hát akkor a Lacinak mért nem adják vissza?
- Nem kell neki, mert már kiolvasta és nem kérte vissza, így hát nem is kell neki, mert nem kérte vissza – ismételtette.
- Nézzék csak, amit valaki kölcsönkér, azt tartozik visszaadni, bármi legyen is az.
- A kölcsönkért könyv az nem olyan, mint más tárgy. Azt visszaadják, de a könyvet nem szokták, mert a könyv olyan fölösleges, lényegtelen vaszak, ha már kiolvasták, akkor csak hánykolódik itt-ott.
- Maguk ezt kölcsönkérték, és úgy gondolom, hogy a B. Laci ezt magukra nem erőszakolta rá, és így csak tartoznak visszaadni.
- Ha kell neki, akkor eljöhet érte és megkapja, ott van, elviheti.
- Ha elfelejt érte jönni, akkor mi fog vele történni? Látom, hogy már a por lepte, a táblája felperdült.
- Majd csak valami lesz vele, jó lesz begyűjtősnak.

A falusi könyvkultúra ilyen 1964-ig és ezután is

Én mint néprajzkutató kerestem a dolgozataimhoz vőfélykönyvet, és sehol nem találni, mert mindenütt azt mondták, hogy elkérték kölcsönbe és nem adták vissza, ugyancsak a „Topográfiahoz” is kellett volna „álmoskönyv”, ez sincs sehol, csupán egy zsupori paraszt ház[á]nál van, de az még meg sem mutatja.

A hagyományos, népies régi könyvkultúra az utókor részére meghalt, mert gondosan nem is takarították meg, és ami volt, azt is a könyvpumpolók elpredálták. Azért a múlt század vége felé voltak olyan falusi értelmes írni-olvasni tudó parasztok, hogy a jóslatokat, a krónikákat és az időjárás jóslatait kedvelték és művelték és jegyeztették, leginkább a kalendáriumba, de akkor ezt nagy titokba kellett tartani, vagy pedig határozottan ellenállni, mert a könyvhorgászok, -kukacok ezt is eltüntették.

Szabadiban láttam 1881–1906 közt[i] kalendáriumgyűjteményt teleírva időjárás jóslataival, és ebből a gyűjteményből 4 db hiányzott, amelyet a fonóest evett meg. Az öreg Czifra Vendel középparaszté volt, és az özvegyétől kértem megvételre, de az örököse, rokona nem engedte. Szentlőrincre vitték Baranyába.

Régi, forgalomból kivont bankjegyeket és pénzérméket még lehet találni, mint Kossuth-bankjegyet is, de sajtótermékeket nem. Érdeemes megjegyezni azt, hogy egy vérbeli kölcsönkérőtől megpróbáltak könyvet kérni, azt mondta, hogy „Könyvet és asszonyfeleséget nem lehet kölcsönadni”. Mondták neki, hogy akkor ő miért futkároz folyton könyveket pumpolni? Az felelte, hogy amíg ő könyvet kap, addig nem vesz könyvet.

Megjegyzendő az is, hogy az ilyen könyvkérő poloskák nem igen takarítják meg az összehordott könyveket, felpredálják, mert rakáson lehet látni kitépelt lapú könyvtáblákat, és így sok népi könyv elpusztult.

Említésre méltó az is, hogy a régi agrárcselédek jobban megvették a könyveket, és olyan szenvedélyesen nem horgászták el a más könyveit. A kölcsönkért könyveket jobban visszaadták, mint a falusi parasztok. Itt is voltak fonóestek, társas összejövetelek és felolvasások, amint a falusiaknál.

A könyvárusítók népi nevei:

Minden könyvárusítót „istóriás”-nak neveztek.

A vándorárust, házalót „vándor istóriás”-nak,

a városi ponyvát árusítót „földön áruló istóriás”-nak,

a városi papírkönyv-árust „istóriás bótos-, vagy istóriás bót”-nak,

a szent énekes házalóárust „énekös szentember”-nek,

a másik énekest „énekös istóriás”-nak stb. [nevezték].

Ezen dolgozatot saját jegyzetem és visszaemlékezésemből állítottam össze.

Nagyberki, 1970. február 14.

Gelencsér Sándor
MÁV-nyugdíjas